

MEMÒRIES DE LA BARCELONA QUE VAIG VIURE

Primers records d'infantesa. Del 12 al 14 d'abril de 1931

1

Remuntant-me en la memòria, a records molt llunyans de la infantesa, els que tinc més punyents són quan es va morir la nostra mare. Érem tres germans, i vam quedar sols, amb el pare i la nostra àvia paterna. Jo, que sóc la gran dels germans, aleshores tenia set anys, cinc el segon i el petit, tan sols dos anys.

La mare morí del que en aquell temps s'anomenava "un mal lleig", que ara és càncer. Després d'aquells dies tràgics per a tots nosaltres, la vida ens continuà, cuidats per la nostra àvia, que ens estimà molt, en el lloc de la nostra mare.

2

El nostre pare, que es deia Josep Ordi i Soldevila, era viatjant de comerç; tenia diferents representacions i viatjava per tot Espanya; era afiliat a Esquerra Republicana de Catalunya, el partit dels presidents Francesc Macià i Lluís Companys.

Nosaltres vivíem al carrer d'Entença número 3, gairebé tocant al Paral·lel, i el casal del partit d'Esquerra Republicana d'aquella zona estava a la Gran Via, no gaire lluny de casa.

Era molt familiar, i recordo que hi havia un escenari que, en diades especials i festives, els infants i joves fèiem representacions infantils, cançons populars i escenificades pels nens i nenes, i tot cantant cançons com "Les petites formiguetes", "Som deu noies per casar", "El dormilega" i moltes altres. Ho passàvem molt bé allà.

3

Mirant de recordar aquells anys enrere, em ve a la memòria un fet, que no sé en quina època ni any va passar exactament, però sé que fa molt de temps, abans de la guerra, i suposo que el recordo perquè va ser divertit i molt comentat per tothom.

Sé que els estudiants estaven molt enfurismats i revoltats. Llavors no sé si era contra el governador o l'alcalde, que es deia Pic i Pons.

No sé quin problema tenien contra ell, però la qüestió és que, per burlar-se d'aquell home, lligaren una corda a la pota d'una gallina i la passejaren per la Rambla, mentre li tiraven grans de plat de moro i li cridaven "pica i pon!". D'aquesta manera, indirectament, anomenaven aquell personatge i també, públicament, li deien que era un gallina.

Sé que acabà amb corredisses, però el fet és que es va saber a tot Barcelona i fou molt xocant i divertit.

4

La galeria de casa és històrica, perquè per l'alçada que tenia, era un tercer pis, però amb entresol i principal resultava un cinquè. La vista que teníem des d'allí arribava molt lluny.

Aleshores, molts terrenys estaven sense edificar i la vista que teníem des de la galeria arribava fins molt lluny, tot permetent-nos veure el moviment de les autoritats quan inauguraren l'Exposició Internacional de Barcelona a Montjuïc, veient com pujaven per les escales el Reis i les autoritats amb el seu seguici, de lluny, és clar, en comitiva.

5

Un altre dels records importants que presenciàrem des de la galeria fou quan es va proclamar la República Catalana. Veiérem com bona part de l'Avinguda del Paral·lel baixava plena de persones, homes en general, amb les banderes republicanes desplegadas i fent-les voleiar, molt contents, i cantant. Fou el 14 d'abril de 1931.

6

Com que el pare era d'Esquerra Republicana, vaig tenir la sort de conèixer personalment el president Francesc Macià, "l'avi", com li deia tothom.

7

Recordo que un dia vam anar a la inauguració d'unes cases, unes torretes, que van fer darrere del que ara són els quarters del final de la Diagonal. Llavors quedava molt lluny de la ciutat.

Després de la inauguració, van donar les claus de cada caseta a un treballador, i així tenien “la caseta i l’hortet”, com volia el president.

Al president Macià li agradaven molt les criatures i, en veure’ns allà amb el nostre pare, ens féu pujar dalt del seu cotxe, que era descobert, i ens féu un petó i una abraçada. Sempre ho he recordat.

8

Per cert, també recordo el desconsol de tothom quan morí “l’avi”. Fou una gran pena i pèrdua per a tots els catalans.

Recordo que era el dia de Nadal i els tres germans havíem sortit amb el nostre pare, que havia d’anar a veure un client seu, que tenia un bar al carrer d’Urgell.

Mentre érem allà, arribà la notícia i tothom es va quedar glaçat.

Era una gran pèrdua per tot Catalunya!

Vam anar a veure l’enterrament, que fou molt impressionant. Pels carrers on va passar, tots els fanals de llum van ser coberts amb gasses negres de dol, i tothom ho seguia amb gran tristor.

El 6 d’octubre de 1934

1

Els fets del 6 d’octubre els vam viure també molt intensament.

El nostre pare es trobava al centre d’Esquerra de la Gran Via, i van passar moltes hores sense saber-ne res ni poder comunicar-nos-hi, patint molt per ell i per tots els qui estaven allà, fins que, al vespre, va poder arribar a casa. Van estar cremant tot el dia documents i, al final del dia, ja de nit, arribà a casa sa i estalvi. S’havia escapat pel túnel del metro de la Gran Via, que aleshores en deien el Metro Transversal, l’únic que hi havia aleshores.

Tot el Govern de la Generalitat fou empresonat al vaixell Uruguay.

Després, quan ja van sortir del vaixell i tornaren a entrar a la ciutat, en el terme de la demarcació, on s’entrava, que era al final de la Diagonal, una gran quantitat de ciutadans els van anar a rebre. Allà hi havia moltes gàbies de coloms missatgers blancs i, al passar la ratlla de demarcació, les obriren i va

sortir tot aquell estol, mentre s'aclamava al president. Fou molt emocionant per ell i per a tothom, aquells moments i aquella rebuda de benvinguda.

2

Després, quan tot anava seguint en pau, el pare em feia anar a les escoles de la Plaça d'Espanya.

Aquells edificis es van fer per ser hotels per a l'Exposició de Montjuïc i, després, transformats per escoles de la Generalitat, que tenien per nom el Grup Escolar de Francesc Macià.

Els dos germans més grans anàvem al del centre, que tenia un gran rellotge a dalt de la façana, el número 1.

Eren i, de fet, encara són tres grans edificis; tot i que el més gran, no fa gaires anys, el van tirar i el van refer de nou, i ara és un gran hotel i, suposo que en record del d'abans, també té a la façana un gran rellotge, però tot de construcció moderna.

Al que està al costat de la carretera de Sants hi anava el nostre germà Josep Maria, el més petit dels tres.

Aquells col·legis eren laics, ja que deien que la religió l'havien d'ensenyar les esglésies.

Per l'ensenyança que ens donaven de tanta qualitat, eren admirats des d'Europa, que venien a veure'ls i saber com funcionaven.

Allà no es pagava res: ni llapis, ni gomes, ni tinta, ni llibres, ni dinars... Els que vivien una mica lluny, a sobre de la màniga de la bata de l'escola, que tampoc es pagava, duïen un braçalet amb l'escut de Barcelona i, així, pujaven als tramvies i al metro, sense haver de pagar el viatge. Els que vivien més lluny i ho sol·licitaven, es quedaven a dinar, també de franc. Hi havia uns magnífics menjadors, amb molt bona cuina, que estava allà mateix, a la planta de sota.

Quan venia la primavera ens feien anar al Palau de Belles Arts, que estava al Parc de la Ciutadella, i allà ens feien un revisió mèdica, cada temporada, i decidien el que li convenia a cadascú, si platja o muntanya, i a l'estiu ens portaven de colònies tot un mes.

Ens equipaven amb uniformes, espartenyets de betes i tot el que podíem necessitar, i tot sense pagar res.

També durant l'any teníem classes de gimnàstica i les fèiem sota els pins de Montjuïc. Ens portaven amb autocars, a unes pinedes anomenades "Els tres pins", que eren davant d'on és ara el Museu Miró, a l'altra banda de la carretera, tot pujant unes escales (que encara hi són), hi havia uns boscos de pins magnífics i allí és on fèiem la gimnàstica.

Era bonic i ens ho passàvem molt bé i a final de curs, un dissabte, fèiem un gran festival, a la plaça de toros Les Arenes, que la teníem al costat.

Eren molt bonics. Tantes criatures engalanades, i sobretot les nenes, amb els llaços al cap de diferents colors, segons el grau de la classe on anaven, feien molt de goig.

És ben sabut que teníem un ensenyament general molt complet, tant nois com noies. Tot era en català, encara que fèiem classe de castellà dos dies a la setmana, perquè també el sabéssim.

Les noies i els nois no estaven barrejats a les classes i aules, i les nenes, com que dúiem aquells llaços de colors als cabells, quan sortíem al pati a jugar, de seguida ens controlaven pels colors dels llaços que dúiem, encara que ens barregéssim amb els nois. La classe de les més petites el portaven blanc, després, per ordre d'edat, blau cel, rosa, groc... Cada classe i edat, el seu color...

Estaven tant ben muntades aquestes escoles que, fins i tot des de l'estranger, venien a veure-les. En deien d'estil Montessori.

A vegades, segons les visites que eren, em feien sortir a fer càlculs a la pissarra. Aleshores a mi m'agradava i dominava molt l'aritmètica i, en canvi, no gens la gramàtica.

Quan faltava algú dels que es quedaven a dinar cada dia, en feien quedar un altre de la classe, que triava la mestra amb una mirada. I això sí que em molestava, perquè jo, com tots els infants, en aquell temps era llepafils a casa ("això no m'agrada, això tampoc"), però al col·legi havies de menjar de tot el que et possessin.

Quan et venien a buscar al migdia, si t'havia tocat quedar-te aquell dia, els deien als pares: "Avui es queda a dinar aquí...".

De gran, veus quines ximpleries que fas de petit i t'adones com n'és de bo el que no t'agradava de vista abans.

Després, quan vingué la guerra, es van tancar totes les escoles i totes les amistats que teníem infantils d'allà ens perdérem la pista, disseminat cadascú a diferents llocs, a causa de tots aquells desastres.

3

Un dels records que em vénen d'aquella nostra i històrica galeria és especialment esgarrifós.

Un dia que érem al menjador entretinguts amb els nostres jocs, vam sentir una forta explosió que venia del Paral·lel.

Vam córrer cap a la galeria a veure si, a través dels vidres, vèiem què havia passat. I, de sobte, d'una gasolinera que hi havia a l'altre costat del passeig veiérem que en sortia un home, completament encès com una torxa. Corria desesperat, ple de flames cap al mig del passeig, rebotant-se per terra i tot cridant.

Homes que passaven en aquells moments es treien les americanes i li tiraven a sobre, fins que el pogueren tapar i apagar les flames. Fou terrible aquella visió.

A la nostra àvia la van haver d'assistir, perquè li donà un atac de nervis, i nosaltres, encara que infants, i també els veïns i tothom que ho va veure va quedar esgarrifat d'aquell espectacle. L'endemà es va saber que havia mort. Era una teia encesa corrent.

També vam saber que era un obrer, que netejava un dipòsit de gasolina i, per algun motiu que no vam esbrinar, va explotar mentre era a dins, segons es va comentar pel barri.

Un diari en va publicar l'esquela, i sempre me n'he recordat. I, encara avui, hi ha la gasolinera aquella, però modernitzada, que em recorda a aquell fet, quan passo per allà. És una visió que no oblidaré mai.

El 19 de juliol de 1936

1

El dia 19 de juliol de 1936 era diumenge, i a l'estiu, quan el pare era a Barcelona i nosaltres ja teníem vacances, els festius, anàvem amb el cotxe a la platja de Castelldefels.

Llavors era poc concorreguda i força deserta, amb moltes dunes. Arran d'onades podíem agafar crancs, que els posàvem en les galledes que portàvem per jugar; les omplíem d'aigua de les ones i allà hi teníem els crancs caçats, que no duraven gaire temps vius, encara que intentàvem que no s'escalfés l'aigua, però sempre se'ns morien.

Avui dia, amb les gentades que van a les platges, no en queda cap arran de la costa i de la sorra.

Llavors, els comptats que hi anàvem, es pot dir que allà tots ens coneixíem, perquè anàvem fins gairebé al final, prop de les costes del Garraf i, després del matí de mar i platja, passàvem sota i per dins d'un petit túnel, per sobre del qual passava el tren, i sortíem a uns boscos que arribaven a prop i, tocant les muntanyes de la costa i allà sempre ens trobàvem amb les mateixes persones que, com nosaltres, tenien cotxe i fins allí podien arribar. Per això ens coneixíem tots i ho passàvem molt distrets i bé.

Tots ens portàvem el dinar de casa, i taules i cadires plegables i, sota els pins, dinàvem i ens divertíem entre tots, passant molt bones tardes, fins a tornar cap al tard a casa.

Recordo molt un dels qui en solíem trobar, que duia un cotxe o camioneta molt especial i bonica. Era de la casa de l'arròs SOS, molt famós i conegut aleshores.

Tot aquell vehicle l'havien transformat en una barraca típica valenciana, molt ben decorat, i contínuament posava un disc de propaganda de música i cant, que també sonava a la ràdio, i que encara recordo ara: "Es el SOS, SOS, SOS el mejor arroz...", etc. Encara ara veig la barraca, talment com les autèntiques, però aquella no era al terra, sinó que portava rodes i corria, i sento aquella música, que acabava per avorrir-nos, de tant sentir-la...

Però aquell diumenge 19 de juliol s'acabà tot.

Feia dies que el nostre pare comentava a casa que hi havia molt mala maror i que, al Marroc, els militars s'havien rebel·lat, amb un general que els comandava. I que les coses pintaven malament...

A més, altres esdeveniments que hi havia a la península feia que no s'estigués tranquil, i es veia un panorama intranquil i negre.

Jo aleshores tenia onze anys, i m'adonava que hi havia preocupació, i ho comentava el nostre pare.

Recordant aquells dies, em ve a la memòria que a l'Avinguda Mistral, que està molt a prop del nostre carrer i de la nostra casa, un mes abans de la guerra, a principis de juny, hi van fer una falla, al mig del passeig, com les de València, per cremar-la per Sant Joan. Era un avió bastant gran, i als costats hi posava "No volem guerra", però abans d'arribar la festa, hi hagué una gran tempesta i la deixà tota malmesa i desfeta. No arribà a la festa, perquè no es reconstruí. Fou un presagi del que ens esperava, i així s'arribà al 19 de juliol.

2

Aquell matí, per ser diumenge i com teníem per costum, ens vam llevar aviat per marxar cap a la platja, però de lluny vam començar a sentir els tirs i després, també canonades. Llavors el pare ens va dir que no sortiríem i s'acabà per molts anys la platja.

Com que el nostre pare estava afiliat a Esquerra Republicana, estava ben al corrent que es preparava una revolta des de l'Àfrica.

Desconeixent què podia arribar a passar, ja no es podia sortir, i vam quedar-nos a casa i, a cada hora que passava, augmentaven els trets i les canonades. També escoltàvem la ràdio i sabíem que s'anava complicant la situació. Els rebels anaven molt forts, mirant d'ocupar tota la ciutat, i ho sentíem directament, ja que la nostra casa i aquells carrers tocant al Paral·lel van quedar entre dos focs. A les Drassanes hi havia els militars i forces favorables a la República, i des de la Plaça Espanya, baixaven pel Paral·lel els dels quaters de la caserna del Bruc, els rebels. A la nostra galeria de casa, com que donava de cara al Paral·lel, vam haver de posar-hi matalassos recolzats i de peu, tot tapant els vidres, perquè no ens veiessin quan havíem d'anar al wàter (que aleshores eren comunes), ja que hi havia tirs per tots costats. Inclosos uns que en deien Pacos, i que tiraven des dels balcons i terrats.

Cap a la tarda d'aquell primer dia, a totes les cases d'aquella zona anaven venint soldats, que s'escapaven quan i com podien de l'exèrcit, i tots ho explicaven i ploraven. Ens deien que els havien fet creure que anaven a favor de la República i que, veient que els havien enganyat, desertaven, fugint i amagant-se quan i com podien per les cases. Jo, que aleshores tenia onze anys, encara que eren joves, els veia ja grans i, veient-los plorar com a criatures, em feien molta llàstima, per tot el que explicaven, afligits i amb llàgrimes. Tots els veïns d'aquella zona en recollírem força, i tothom els va donar roba de paisà. Uns els donaren camises, altres, pantalons, i així, sense l'uniforme, es pogueren anar escapant. Tots volien marxar cap a casa seva. També els van fer menjar. La majoria d'ells eren catalans, i de diferents comarques i estigueren molt agraïts per l'ajuda rebuda per part de tots els veïns. Gràcies a això, van poder marxar i escapar-se cap a casa seva.

Els tirs i canonades no paraven i a la ràdio deien que volien bombardejar les Drassanes, cosa que a nosaltres ens omplia de por, i també perquè sentíem com s'anava complicant tot a mesura que passaven les hores, i perquè, a més, nosaltres ens trobàvem enmig dels dos bàndols.

Per fi i per sort, es van rendir els rebel·lats i tots els nostres carrers van quedar silenciosos, excepte algun Paco, que encara tirava des d'algun balcó o terrat, de tant en tant.

Un cop es van rendir les tropes faccioses, com els deien, vam estar uns dies no gosant sortir gaire, fins que vam estar segurs que no corriem perill fora de casa.

3

Gràcies a la ràdio sabíem que s'havien requisat tots els cotxes i vehicles, i el pare de seguida que es pogué sortir, anà a veure si trobava el nostre cotxe, que el guardava a un garatge de l'Avinguda Mistral, a prop de casa. I es trobà que l'exèrcit de Marina li havia requisat. Els anà a trobar, dient-los que ell no el tenia per luxe, sinó que era la seva eina de treball, perquè era viatjant de comerç, i ells li van tornar. Perquè no tornés a passar, el va tancar a una de les botigues de la casa del costat nostre, del número 3. Aquella casa era igual que la nostra. Eren dues cases exactes, i del mateix amo, un Dr. Valls, un senyor ja bastant gran i que també era el nostre metge. Ell feia servir aquella botiga seva per garatge, quan tenia cotxe. Aleshores no el tenia allà, no sé si és que també li havien pres, però, de fet, era un petit garatge i llavors estava buit.

Allà el vam tenir amagat pocs dies, perquè la portera d'allà ens el denuncià a la FAI, que se'l van quedar.

Fou inútil que el pare els el demanés per la feina d'ell. El van amenaçar que, si tornava allà a demanar-lo, a ell li farien fer un passeig. Ja sabíem què volien dir... Va haver de resignar-se a perdre'l.

El vam veure passar pel barri algunes vegades i després ja no es trobà fins bastant després de la guerra, en un camp de ferralla, prop de la frontera amb França. No tenia cap roda i estava tot desballestat. El pare se'n va vendre les restes i va treure unes quantes pessetes, molt poques, de tota aquella ferralla.

4

Després dels primers dies de la revolta, vingueren uns dies de calma. Es van acabar, almenys al nostre barri, els tirs i els enfrontaments, i quedà tot parat. Quan uns dies després semblava que tot s'havia calmat, per distreure'ns, amb els germans i el nostre pare vam anar a Montjuïc, a uns jardins que teníem bastant a prop. El pare i jo érem aficionats a la pintura i, quan podíem, anàvem a pintar quadres a l'oli. Així que, aprofitant que semblava que tot s'havia anat calmant i estava tranquil, vam agafar els cavallets, quadres i pintures, i vam anar tots a uns magnífics jardins de Montjuïc, per aprofitar aquells dies de calma, mentre esperàvem que es normalitzés tot. D'aquesta manera, ens distrauríem i els meus germans jugarien prop nostre.

Aquells jardins que vam escollir per pintar estaven més amunt del Palau Nacional, i prop de l'Estadi. De sobte, vam sentir una gran frenada de cotxes i, tot seguit, s'engegaren unes ràfegues de metralletes i tirs a sobre nostre, per on passava la carretera, molt a prop, encara que no la vèiem perquè la tapaven les plantes.

Sense temps per plegar res de tot el nostre parament, vam agafar els cavallets, quadres, caps de pintures, sense ordenar-ho i ràpidament, baixant i saltant escales avall, molt ràpidament. Vam córrer cap al palau Nacional a amagar-nos, tots ben empastifats dels quadres i les pintures totes molles, i amb un bon ensurt. Allà, els guardians del Palau, a través de les portes, ens van veure com corríem i les van obrir perquè ens hi poguéssim refugiar, fins que hagués passat tot, i que estiguéssim segurs per tornar a casa sense perill. Després d'aquell ensurt, ja no hi vam tornar.

Després de normalitzar-se la situació de Barcelona i per tots els barris, sabíem que havia quedat Espanya dividida en dos bàndols, i començà la Guerra Civil a tota la península. Llavors demanaven voluntaris per als fronts bèl·lics.

Al nostre barri no es veien bandes d'indesitjables, però tothom sabia que, aprofitant-se del gran desordre dels primers dies, colles d'incontrolats i gent de mal viure havien fet molt de mal, amb grans pillatges, matant capellans i cremant totes les esglésies que pogueren, i tot el que era clerical.

La Generalitat mirava d'evitar-ho, però no va tenir prou força per arribar a tot arreu per parar-los.

5

Amb tot aquest panorama, a casa, se'ns presentà un dia un cosí del nostre pare, que era capellà i rector de la població de Tona. Es deia Mossèn Anton

Planas i Ordi. Naturalment, va arribar camuflat, vestit de paisà, com un obrer d'aquells temps, amb gorra. I així no es veia la coroneta, que tots els capellans portaven feta al cap.

Venia a refugiar-se a casa. Tenia una germana a Barcelona, però era fàcil que allà el trobessin, i vingué a casa nostra.

Els que li havien de donar "el passeig" (com deien aleshores), a Tona, com que era una boníssima persona i estimat per tothom, els més revolucionaris, després de vestir-lo de paisà, li van dir que marxés, que allà els comprometia i ells no li volien fer cap mal.

D'aquesta manera, d'incògnit, vingué a Barcelona i a casa nostra, demanant si el volíem acollir.

Es quedà a casa, amagat, no sortint per res de l'habitació mentre fou a casa, només per allò més imprescindible i necessari, i amb gran intranquil·litat per part nostra, ja que si els de la FAI i d'altres com ells descobrien que amagàvem un capellà, ens haguessin matat a tots.

Al meu germà petit, que aleshores tenia sis anys, li dèiem, i també ens ho advertien a nosaltres, que no diguéssim res a ningú, sobre el cosí del pare que teníem a casa, perquè ens matarien a tots. El menut, tot i que petit, s'adonava dels perills d'aquells temps i de la por de tots.

Davant d'aquest problema, el nostre pare no sé com se les arreglà, suposo que per influències molt segures, però, després de bastants dies, el pogué fer marxar, embarcant-lo en un vaixell cap a Itàlia. D'aquesta manera, vam quedar contents d'haver-lo salvat, i també tranquils de no tenir el perill a casa.

6

Van anar passant dies i mesos, i els jovenets recordo que també fèiem guerres entre nosaltres, particularment contra una colla que no eren de Barcelona i vivien a una casa de l'Avinguda Mistral.

Era una casa gran com un quarter, i allà hi havia tanta gent que vivien com a mosques.

Tots eren de la part del sud de la península. Aquells xicots no ens podien veure a nosaltres, ni nosaltres a ells, així que fèiem amb ells la nostra guerra. Ens preparàvem i quan ens trobàvem els dos bàndols, anàvem a cops de pedra. Els anomenàvem "els trinxes". En les batusses les noies fèiem d'infermeres i

portàvem fins i tot un braçalet al braç, amb la creu roja, que ens havíem fet les que érem més grans, tot imitant els adults.

Quan començava la brega, no es podia passar pel carrer, perquè volaven les pedres, fins que els grans ens sentien i ens venien a buscar i cap a casa.

7

He d'anotar en aquestes vivències que un pis del principal es desllogà i a casa ho vam aprofitar, baixant-t'hi a viure, perquè així hi havia pocs graons fins al carrer; ho vam fer sobretot per la nostra àvia, que se li feia molt pesat pujar tantes escales fins al tercer pis. A més, com que en aquell temps es jugava molt al carrer, a nosaltres també ens anava més bé, ja que amb quatre salts ja érem a baix. I també ens va anar molt bé després, quan es va anar complicant la guerra.

8

Continuava la guerra i començaren les restriccions del menjar. Començava a faltar de tot. Les fàbriques només feien material de guerra i al camp, els homes marxaven al front.

En un terrat soterrat del fons de la nostra casa, entre un parent i el pare van construir un galliner, i també unes gàbies per a conills, que ens servien per tenir ous i també poder menjar algun conill dels que criàvem, però també es va anar complicant alimentar-los, ja que cada dia costava més.

9

Va començar el racionament. Venien racionades lleties; faves seques (que deïem que eren farcides, perquè cruixien en menjar-les); també uns pots de carn envasada i bastant dura, que deien que ens l'enviava Rússia; també farinetes de blat de moro, que eren ben bones i atipaven; recordo també que ens venien unes truites que anaven en sobres i que eren com de farina, però, en coure-les a la paella, quedaven unes truites bastant bones i, després de tants anys, encara en recordo el sabor; em sembla que es deien del Tío Nelo.

10

Com que cada vegada es feia més difícil trobar menjar, també era difícil criar les gallines i els conills, així que ens els vam anar menjant tots, i vam deixar només tres gallines, que les vam conservar durant molt de temps. Per a nosaltres, els jovenets, eren gairebé com mascotes i, de fet, quan van sacrificar l'última, quan ja vivíem a San Cugat refugiats, nosaltres no en vam voler menjar, del disgust que ens va donar matar-la. No era una gallina, perquè l'havíem domesticat tant, que semblava com aquells gossets que segueixen la mestressa.

La cridàvem anomenant-la "la Rosseta", perquè era de color ros i, de seguida, des d'allà on fos, venia cap a nosaltres.

Jo m'asseia en un pedrís d'aquell gran pati i llavors ella, fent un salt, pujava a la meva falda i, recreant-se, asseguda, estirava ben bé les ales i, així, totes dues preniem el sol.

Tots tres germans sempre l'hem recordada i això que ara ja sóc gran; tampoc no oblido aquells fets d'aquella època d'infants.

Avui, que tot el que és més especial surt a la televisió, si veiessin aquell animal amb aquell comportament tan simpàtic, segur que seria notícia i l'ensenyarien com a cosa insòlita, i es comprendria el nostre gran disgust, per més necessitat que hi hagués en aquell temps.

Amb aquest record d'infància, i aprofitant aquest escrit, faig indirectament un homenatge a tots els animals que, en totes les èpoques, se sacrifiquen només per a l'alimentació humana.

Els bombardeigs de 1937-1938

1

El primer bombardeig que vam patir, com tots encara recordem, fou el del vaixell de guerra Canarias.

Tenien la intenció de tocar i destruir la fàbrica Elizalde, al Passeig de Sant Joan. No la tocaren, però els seus obusos van caure a molts dels carrers i cases dels voltants. Després ho tornaren a intentar altres vegades, sense arribar a destruir-la.

En aquell temps, totes les fàbriques treballaven per fer material de guerra.

Ara, en tot aquell terreny, que és molt gran, hi ha unes grans cases particulars.

A una amiga, la casa de la qual era a prop de Gràcia, al final del Passeig Sant Joan, li entrà un obús a la banda del menjador, i va fer molta destrossa, tot i que, de miracle, no va explotar. Fou un ensurt terrible, però no resultaren ferits de miracle.

Després van anar venint per mar i aire.

Al principi encara anàvem al col·legi de la plaça d'Espanya, però com que quedava força lluny de casa, ens van traslladar al carrer Lleida, molt més a prop. Només havíem de travessar el Paral·lel i en cinc minuts ja hi érem.

Aquella nova escola era i és d'una sola planta baixa i, quan tocaven les sirenes d'alarma, ens feien sortir, travessar el carrer i amagar-nos a les cases del davant, que són molt més altes, de bastants pisos d'alçada. Allà ens estàvem fins que passava l'alarma i tornàvem a passar el carrer, i de nou a l'escola.

Així vam passar un temps, però en intensificar-se els bombardeigs, les van tancar i ens vam quedar a casa sense escola. A partir d'aleshores, amb els nostres companys no ens vam tornar a trobar, només uns quants, fins després de passats quaranta anys.

A part, el nostre pare també ens feia anar a unes escoles franceses que hi havia al carrer Rocafort, a una cantonada a prop de la Gran Via, perquè aprenguéssim l'idioma francès. Però el Govern de França, per por dels bombardeigs que s'intensificaven, les va fer tancar; i féu santament, perquè un dia les van tocar i no en quedà res, només ruïnes.

2

Un dia, els meus germans Ramon i Josep Maria, el petit nostre, juntament amb la cosina que vivia a casa, van anar a peu cap al riu Besòs, on hi havia horts i plantacions, a buscar fulles de cols i altres verdures, per comprar les que trobessin i, quan tornaven cap a casa a peu, en uns moments, els vingueren volant a ras de terra unes avionetes que en deien "Caces", metrallant-los tot i ser uns infants. Ells, en veure'ls venir, es llançaren ràpid a dins d'uns canyissars, i s'hi quedaren amagats. Per sort, no els van tocar, però ja no es sortí més a fora de la ciutat per buscar menjar.

Vull anotar que, quan faltava de tot, en aquell temps de fam, van desaparèixer del tot els gats... No en quedà ni un.

Després van anar venint, cada vegada més seguits, els bombardeigs. Recordo perfectament tots els vidres de casa, plens de cintes travessades de papers d'enganxar i, a les nits, quan venien els avions, havíem d'apagar tots els llums i tancar les finestres, ja que deien que la llum, per petita que fos, es veia des de molt i molt lluny; i també ens posàvem un llapis o quelcom a la boca, per si les explosions queien massa a prop...

També s'anaven fent refugis per tots els barris, i nosaltres també en teníem un al barri, però cap membre de la nostra família va anar-hi, ja que ens feia por quedar-nos enterrats si queia la bomba a l'entrada.

Fos l'hora que fos, quan sonaven les sirenes tots els veïns dels pisos alts baixaven corrent tal com estaven vestits, amb pijames i camises de dormir a la nit, cap als nostres pisos baixos de la casa. Allà es repartien entre els entresols i els principals, a les fosques, tant si era de nit com si era de dia. Uns resaven al seu interior, d'altres callats, morts de por, i els nens ploraven...

Al nostre barri, per ser a prop la zona de la fàbrica d'electricitat, ens cosien a bombes, tot i que a prop teníem els canons antiaeris de Montjuïc, les explosions dels quals feien caure molta metralla pels carrers. Quan començaven les alarmes, anàvem a la galeria i, a través dels vidres, miràvem cap al cel. A la nit, vèiem els reflectors del palau com anaven buscant pel cel, d'un costat a l'altre, i si encertaven i n'illuminaven un, com que aquells avions anaven molt alts, es veia com si fos un estel platejat, per la llum del reflector. I aleshores ens amagàvem dins del pis, ja que volia dir que eren a prop, perquè tots els antiaeris li tiraven i queia la metralla per tots els carrers d'aquella zona, i només sentíem les explosions.

Quan havia passat l'alarma, i ja havien marxat (després de tirar allà on podien les bombes), aleshores les criatures sortíem als carrers i per les voreres, amb llanternes, recollíem metralla dels antiaeris i la posàvem en diferents capsos i en fèiem col·lecció. Fins i tot teníem una espoleta sencera, que va caure a sobre d'una de les claraboies de casa nostra, i que no va fer mal a ningú; només ens donà un gran ensurt, pel soroll i trencadissa que va provocar. Era la d'un projectil antiaeri.

3

El nostre pare tenia un cosí que era urbà, d'aquells de gran gala, per la seva alçada i tipus. Es deia Antoni i ens estimàvem molt, ja que li agradaven molt les criatures.

Com tots els homes i tothom en aquella època, estava mobilitzat i en un d'aquells bombardeigs el van fer anar a la Barceloneta. Havien tirat bombes sobre una escola, que quedà tota desfeta, trinxada i amb tots els escolars a dins. No en quedà cap de viu. Treien els cossos a pales, i a ell també li va tocar fer aquesta tasca.

Era un home alt, fornit i tenia el caràcter molt alegre i criaturer, i aquella feina i espectacle que li tocà viure l'afectà tant, que al cap de l'any va morir d'aquella impressió, que no va superar.

Pràcticament tota la Barceloneta, en acabar la guerra, estava plena de runes. Poques cases estaven intactes.

4

Recordo que, a casa, el pare i tots seguïem la guerra del front, i teníem un mapa de tot Espanya clavat a una paret, i cada vegada que es donaven les notícies del front, el pare l'anava marcant i seguint, posant-hi més endavant o més enrere, amb xinxetes de colors, les variacions que hi havia.

Els bombardeigs de 1937-38, 2a part

1

La guerra va continuar i empitjorar. En el mes de març, la setmana de Sant Josep fou terrible. Van començar a bombardejar cada dues hores, tant de dia com de nit. Les sirenes i les alarmes no paraven, sonaven contínuament. I ja no sabíem si era que s'acabava o en començava un altre.

Al nostre barri, com que teníem la fàbrica d'electricitat a la vora, allà al Paral·lel, miraven de tirar-la, desfent-la. Però Montjuïc estava tan a prop, i amb els canons, que no s'hi podien acostar fàcilment. Així que deixaven anar les bombes allà on podien, perquè no els toquessin a ells. I en aquella zona, segur que més amunt o més avall, rebíem.

No es vivia ni de dia ni de nit. Una de les famílies de la nostra casa, els del segon pis, quan sortien de casa un matí, els caigué una de les bombes al mig del carrer, i els va matar a tots, deixant-los ben trossejats. Només quedà viu un d'ells, que era soldat i aquells dies estava de permís. Ell sentí el xiulet de la bomba quan queia, i es tirà ràpid a terra, sense temps de poder avisar als seus. Fou l'únic que quedà viu, però tota la resta de la família va quedar trinxada, amb els trossos escampats per tot arreu i enganxats a les parets de les cases.

Fou terrible. A nosaltres, als infants, no ens van deixar sortir de casa, perquè no veiéssim l'espectacle tan esfereïdor dels nostres veïns.

A partir d'aquella setmana, com que patíem constantment, amb els avions a tothora, van decidir marxar cap al poble de Sant Cugat del Vallès, que aleshores li havien canviat el nom i es deia "Pins del Vallès", ja que el pare i l'àvia n'eren fills, i esperaven que algun dels parents que hi tenien ens acollissin com a refugiats a casa seva.

Allà vam trobar una família llunyana, que eren pagesos, "rabassaires" se'ls anomenava aleshores. Vivien al carrer Sant Esteve, número 19, darrere del monestir, en una casa molt gran. Ens hi van acollir amb molt d'afecte, i vam ser-hi fins poc abans d'entrar els invasors a Barcelona, un any i mig. Allà no ens va faltar menjar, perquè tot i que els camps estaven col·lectivitzats, als pagesos, de les seves collites de patates, cebes, blat de moro i tot el que recol·lectaven, els en donaven un quota de gran quantitat. Les sobres les guardaven al celler, i de tot en separaven una bona pila per a nosaltres.

Allà, molt distrets, vam aprendre a fer de pagès. Anàvem amb ells, amb el carro als camps i les hortes, i també els ajudàvem fent forcs de cebes, d'alls i de tot el que s'havia de guardar al celler. I fèiem tot el que podíem fer com ells.

A la sortida del pati de la casa tenien la cort, on criaven porcs. També tenien gàbies de conills que criaven, i també un gran galliner, amb un bon pati per a les gallines.

Als matins, l'àvia i la néta de la casa, que es deien Marieta i Elisenda, respectivament, i que eren molt agradables i bones, preparaven el ranxo per a l'aviram, pels conills i pels porcs (diferent per a cadascú). La casa l'anomenaven Cal Margarola, i suposo que encara deu continuar igual, ja que, molts anys després de la guerra, la van declarar d'interès popular.

Quan arribava el dia de la matança del porc, que no es feia a casa, sinó que el portaven a l'escorxador de l'Ajuntament, se l'emportaven, estirant-lo, tot caminant pel carrer. Jo crec que el porc pressentia el que li esperava, perquè xisclava i es resistia que feia pena. Allà l'escorxaven i el tornaven a la casa, preparat per fer-ne els embotits i tot el que se'n fa d'un porc.

Era molta feina per a tot el dia, en la qual tots col·laboràvem com podíem, ja que hi havia feina per a tots.

Era molt interessant, i més per a nosaltres, que ignoràvem aquest tipus de feines, veure com es feien les botifarres, blanques o negres.

Això em porta a la memòria una broma i enredada que acostumaven a fer quan tenien gent que desconeixia aquella feina i s'ho mirava. I li van fer al meu germà gran, en Ramon. Mentre es preparaven per fer les botifarres, li van dir que els faltava, perquè estiguessin ben fetes, un estri anomenat "el dreça botifarres", que no el trobaven, i que si podia anar a una de les cases veïnes a demanar-ne un, que ja els el tornarien en acabar la feina. El meu germà va anar a buscar-lo i va descobrir que era una enredada, perquè no s'han de dreçar gens les botifarres, sinó que queden tal com surten en omplir-les. En tornar a casa, després d'haver-lo enredat i enganyat per ignorar-ho, ens partíem tots de riure.

De fet, en anar a viure allà, els vam alegrar la vida, perquè els havien mort l'únic fill noi que tenien, als 19 anys, al front de l'Ebre, i que era l'hereu. Només els quedava la noia, l'Elisenda, que era 12 anys més gran que jo, i en aquella casa tot era dol i tristesa.

Per això, la nostra joventut els va distreure i revifar, i els va suposar una alegria i un consol.

Anàvem amb ells al carro cap als camps, i ens explicaven acudits, i també ens cantaven cançons molt distretes, que no havíem sentit mai. El que era més gran i pare del noi mort es deia Tomàs i el seu germà, que era solter, Jaume. I, insisteixo, eren molt bones persones i, tot i que pagesos, tenien molta cultura i sabien de tot.

El nostre pare anava i venia cada dia de Barcelona amb tren o també amb bicicleta, si aquests fallaven. I no estàvem tranquils fins que tornava a casa, a la nit.

Des del poble hi havia dies que vèiem les "paves", com passaven donant la volta, per darrere el Tibidabo, evitant així els antiaeris del Carmel, i provant d'entrar per altres costats a la capital.

Encara que volaven molt alt, el rum-rum d'aquells motors ja se sentia de lluny; era profund i inconfusible, i ens avisava. Per sort, passaven per sobre, però de llarg, buscant la ciutat, no els pobles, de moment.

Des d'allà, a vegades, sentíem les fortes explosions i, un dia, després del bombardeig, vam veure una enorme columna de fum negre i espès, que anava pujant per sobre del Tibidabo, cap al cel, i que durà uns dies. Sortia del costat de Barcelona.

No sabíem què havia passat, però era una cosa grossa; fins que va arribar el pare, sa i estalvi, dient que havien tocat uns dipòsits de gasolina, al port.

2

Alguna vegada, quan tornava al vespre de ciutat, ens portava aliments especials, que no sé d'on treia, però que anaven molt bé, com quan portà unes llaunes que estaven plenes de cubets de Gallina Blanca, que fou la primera en fer-ne, i amb ells fèiem intercanvi amb altres pagesos. Un determinat nombre de cubets a canvi de bròquil o gra i altres aliments. Una vegada va portar unes llaunes plenes de llet condensada, que ens van anar molt bé. L'àvia de la casa, la Marieta, cada dissabte feia el pa per a tota la setmana. La taula on menjàvem tots junts era la pastera. Aixecava la tapa de la taula la nit del dissabte, i allà tirava la farina i l'aigua i l'anava treballant fins que la tenia a punt. Llavors en treia un tros com la mà, que es guardava per a la setmana següent, com a llevat. Tapava tota la massa de dins amb un drap de fil, i tancava la pastera o taula, fins l'endemà, que havia crescut molt, s'havia inflat molt més i, aleshores, n'anava fent els pans, anomenats de pagès, que n'hi havia per a tota la setmana, i que duraven sense assecar-se.

També per a nosaltres aquell dia era una festa, perquè allà també tenien el forn i, a més de pa, es feien unes coques llargues boníssimes, una amb pinyons, sucre i anís, i una altra, anomenada de forner, només amb oli. Mai més n'he menjat de tan bones. Com cruixien acabades de sortir del forn!

Amb aquelles llesques de pa de pagès autèntic, untades per sobre amb llet condensada fèiem uns bons berenars.

També l'àvia, de tant en tant, ens donava per beure un ou batut amb vi ranci i sucre, per reforçar-nos, segons deia, i que, a més, era boníssim!

Al poble també hi havia, al mercat, una carnisseria de carn de cavall. La mestressa era parenta nostra i, quan n'hi havia, ens feia anar a casa seva, fora del poble, i ens en guardava uns bons bistecs, perquè al mercat es feien grans cues i no ens l'hauria pogut vendre. Fins gairebé al final de la guerra, uns mesos abans d'acabar, allà no vam passar pas gana, com els de Barcelona, només cap al final, quan es va anar acostant el front, en la retirada i no quedaven homes, perquè els havien mobilitzat per la guerra i no es podien

treballar els camps. Llavors sí que començà a faltar de tot. Vam aprendre a anar pels camps, menjàvem naps, buscàvem herbes que eren pels conills, i que ja gairebé no en quedaven; i també les que servien per menjar com a verdura (borratges, cosconilles i altres).

Però abans d'arribar a aquests finals, em ve a la memòria un cas molt curiós que ens va passar. Teníem per a nosaltres un tros de terra de l'hort que tenien darrere la casa, on ells cultivaven diverses verdures (tomàquets, cebes, alls, bledes i moltes altres), perquè era gran i arribava fins a prop de la riera, que passava per allà darrere. També hi tenien un arbre fruiter.

Ens havien deixat aquell tros per a nosaltres, perquè hi plantéssim el que volguéssim. Ells aquell tros mai no l'havien cultivat, perquè era la zona on l'arbre ho tapava tot amb les seves branques.

Nosaltres ens sentíem pagesos i aquell era el nostre camp! Allà sota l'arbre vam plantar mongeteres, a l'estil dels grans.

Amb els dies, foren un èxit. Resulta que en aquella collita hi hagué una passa, d'una malura, que afectà totes les dels camps i horts. Feia pena de veure, roges com cremades, a mig fer, per tirar, inservibles. En canvi, a nosaltres, ens van créixer ben verdes i ufanoses, i tan altes que sortien de les canyes i s'enfilaven a les branques i fulles de l'arbre, i costaven de collir. Per les fulles del fruiter penjaven mongetes. Era un cas. Van ser admirades i ensenyades a tots els veïns, que les havien perdudes.

Es va suposar que fou gràcies al fet que van quedar resguardades en aquella banda i que, a més, aquell tros de terreny cobert per l'arbre, que era fruiter, mai no s'havia cultivat, i la terra era abonada i no gastada, sent més rica, i va donar bona defensa i resistència.

Per a nosaltres era un orgull collir mongetes del nostre tros; els únics que en teníem, i n'hi havia per a tots els de la casa. En sabíem, de fer de pagès!

Com ja he comentat abans, aquella casa, on vam viure mitja guerra, va ser declarada d'interès històric, així que suposo que encara hi és.

Després de la guerra, anàvem a veure'ls contínuament, sempre que podíem i, en retrobar-nos, ens abraçàvem contents, perquè ens vam arribar a estimar tots molt.

Després, amb el pas del temps, van anar desapareixent, ara un, ara un altre. Amb els anys, la noia, l'Elisenda, es casà i tingué una filla.

També la néta formà amb els anys la seva família, que és la que es quedà a aquella casa.

Durant un temps, allà al poble també vam anar, al principi, als col·legis municipals, però també els van tancar per falta de mestres, i també pel perill que hi havia constantment, i cada vegada més proper. Mai no se sabia què passaria.

Un dels dies que ja no s'hi anava, vam sortir a collir mores i, quan tornàvem cap a casa, amb un bon grapat, vingué un xicot gitano que ens les va prendre i, amb un ganivet, li va fer un bon tall a la mà al meu germà gran, en Ramon.

També recordo un fet que passà a la plaça del Monestir, que estava a prop de casa i podíem anar-hi sovint. Allà, de vegades, venien i paraven moltes hores cotxes de dirigents polítics. Un era d'en Durruti, un revolucionari important d'aquells temps.

Un dia que voltàvem per la plaça del Monestir, el meu germà Josep Maria, el més petit, tocà el cotxe, i es va fer una cremada a la mà. A casa suposàrem que portava alguna protecció, ja que li va quedar el palmell de la mà ben marcat, en forma d'estrella.

3

Amb el temps també faltava moneda i, encara que es practicava molt l'intercanvi, també, per segons què, es necessitava.

Aleshores, els ajuntaments n'inventaren una, consistent en segells de correus, enganxats sobre rodones de cartró o quadrats, segons la localitat, i timbrats com una carta, amb el segell de l'Ajuntament, i servien de moneda, però només valien a la pròpia localitat o comarca.

4

També algunes nits escoltàvem, com molts, la Ràdio Sevilla, sols per saber què deia un de l'altre bàndol. Era el general facciós que es deia Queipo de Llano. Feia grans discursos, dient sempre moltes barbaritats contra els republicans, mentre feia com si estigués borratxo. Pel que deia, es notava que les coses no anaven bé, o a l'inrevés. Era odiós, i feia por pensar que un dia ens poguéssim manar.

5

Quan es va anar acostant el front, van mobilitzar les reserves i li tocà a la quinta del pare, però a ell no el van incorporar perquè era de marina. De totes maneres, era molt al final i ja hi havia desbandada general.

Com que ja se sentien els canons del front que s'acostava, el pare i l'àvia van preferir tornar cap a Barcelona. San Cugat era un poble amb els desviaments de les carreteres, una cap a Sabadell i l'altra cap a Terrassa, i també de les dues línies dels trens i, si volien resistir allà per defensar-les, podien acabar arrasant tot el poble. Amb aquesta por d'allò que podia passar, es va decidir tornar a la ciutat, que era gran, i provar sort, desconeixent quin seria el final.

Era de nit i vam tornar amb l'últim tren que sortí. Fugint també com nosaltres, pujava gent, com podia, fins i tot per les finestres. Anàvem a les fosques, perquè no ens veiessin els avions.

Arribats a Barcelona, vam anar a casa d'una amiga del pare, per no ser a casa nostra quan entressin les tropes invasores. Sabíem que al davant anaven els moros, i eren els que feien més por.

Allà vam ser-hi aproximadament un mes, esperant que es calmes tot. Després vam tornar a casa nostra on, per sort, no hi havien posat ningú. (I és que, si sabien d'un pis buit, hi posaven refugiats; però ningú de l'escala ho denuncià).

Dels tres anys de guerra, de fet, en visquérem un i mig (la meitat, doncs) fora de Barcelona, la qual cosa fou una gran sort, tant pel que fa al menjar com pel patiment dels bombardeigs, que allà no ens va tocar. Però després ens vingué l'època de la repressió a tot Catalunya, que sí que ens tocà viure de ple.

El 26 de gener de 1939 fou l'entrada a Barcelona dels nacionals. Vam estar tancats a casa de la senyora Dora, una amiga de la família.

L'1 d'abril de 1939 (la fi oficial de la guerra)

1

Després de conquerir tot el territori de Catalunya, s'acabà la guerra, llegint amb tota pompa el comunicat final, l'1 d'abril de 1939.

A més de perdre la guerra, a Catalunya, més que a altres llocs, vam perdre completament totes les nostres llibertats.

I vingué la postguerra, i la repressió.

Durant la guerra, i més encara després, tots sabíem que hi havia el que se'n deia la 5a columna. Era gent aparentment normal, paisans de casa la majoria, i el que menys et podies pensar és que escoltaven per tot arreu, i passaven la informació als feixistes; o sigui, que no et podies fiar de ningú que no fos molt íntim. Eren espies.

Un cop acabada la guerra, encara eren més traïdors, ja que denunciaven tot el que els interessava, i sobretot als catalans.

El primer que passà fou que aboliren la nostra moneda, i tots ens vam quedar sense res. Ens vam vendre i vam intercanviar objectes de valor, com joies de la nostra mare i rellotges, per convertir-ho en els nous diners d'en Franco.

A més dels estraperlistes, que es folraven traficant amb els aliments que més es necessitaven, també van començar de seguit les repressions.

Van venir a buscar al nostre pare, per "rojo separatista", i el van dur primer a un local del carrer d'Urgell, que tothom anomenava l'Hotel Manguera. Se l'anomenava així perquè els detinguts, per beure aigua, havien de fer-ho amorrats a una mànega que servia per a tots. D'allà el van passar a Montjuïc, al Palau de les Missions, convertit en presó, perquè les altres eren totes plenes.

Li vam haver de portar un matalàs perquè no dormís al terra, i també tot el menjar que podíem.

Aquell palau també estava ben ple, amb presoners de totes condicions; des de gent important i adinerada, fins a treballadors del poble.

Patíem molt per ell, perquè allà, al que cridaven, o no el veien més o, si tornava, estava ben apallissat.

La nostra àvia va saber que mossèn Anton, acabada la guerra, havia tornat d'Itàlia, i l'anà a trobar. Estava a casa la seva germana, i li va dir que teníem el pare pres a Montjuïc.

Aleshores els capellans tenien molt de poder, per tot el que havien passat, i ell va anar a Montjuïc, juntament amb una tia nostra, de San Sadurní. Els va dir, enfrontant-s'hi, que el pare l'havia tingut a ell amagat a casa seva, exposant-se que ens matessin a tots, i que no era cap revolucionari ni separatista, que li havia salvat a ell la vida i, per tant, que no marxaria sense ell. I el cert és que ho aconseguí, amb ràbia d'alguns d'allà que, des d'un principi, van dir: "*Ese cura se lo lleva...*".

O sigui que ens tornà el favor d'haver-lo amagat i salvat a ell anteriorment.

Al pare el van deixar en llibertat, però li feien el boicot a tot el que feia per guanyar-se la vida per a tots. Havia de fer tot el que podia. Recordo que comprava ampolles de xampany als drapaires i les enviava als xampanyers de Sant Sadurní d'Anoia, que no en tenien i els faltaven per poder envasar. Allà les rentaven bé i servien com si fossin noves.

En aquells temps eren tres els principals xampanyers: els Codorniu, els Freixenet i els Rigol, que em sembla que tenien algun parentiu amb els Freixenet.

En començaren a sortir d'altres amb nom i, amb el temps, en aquells principis de postguerra, quan tot era escàs, n'hi hagué un altre que fou alcalde i mentre, aprofità que es repartia una quota de sucre a cadascú, però com que ell n'era el repartidor, mentre els altres passaven amb el més just, a ell tot li anà molt més bé, i va poder fer-se un nom, tot i que avui dia ni se'n parla.

Els nostres oncles van comprar un terreny a l'Aragó i el sembraven de remolatxes i, d'aquesta manera, els donaven més quota de sucre.

2

Durant aquells primers temps de vençuts, anaves pels carrers municipals, com la Rambla i, sense saber quan, posaven l'himne nacional, que entre nosaltres li dèiem "la niña reina" i, per força, t'havies d'aturar mentre durava o, si no, t'agafaven, et portaven a comissaria, et feien prendre mig litre d'oli de ricí i a les dones, a més, els pelaven els cabells al zero, com a càstig. I, sobretot, havies de parlar en castellà; si no, encara era pitjor: entre reixes.

Es parlava poc al carrer, ja que mai no sabies qui t'escoltava i podia informar-ne. No et podies fiar de ningú, encara que el coneguessis.

Nosaltres, els joves, vam tenir una vivència que ens afectà molt als tres germans, i també a tots els del nostre barri.

3

Teníem dos amics del nostre barri, de la mateixa edat que nosaltres; un noi i la seva germana. Vivien davant de casa nostra, en un tercer pis que, de fet, també era un cinquè d'alçada. Vivien sols amb la seva mare, que estava sola...

Acabada la guerra, de mica en mica, s'anava normalitzant la vida a la ciutat.

Un dia, la mare d'aquests xicots li comprà al noi un estel per jugar, que en aquell temps era costum i moda. Com que des del balcó no el podia fer volar, va demanar-li a la seva mare que el deixés pujar al terrat de la casa. Ella li ho negà, però ell insistí tant i tant que, per fi, el deixà pujar-hi, amb la condició que anés molt amb compte. Aquella casa, com la nostra, tenia unes claraboies que donaven llum a tota l'entrada i escala de la casa.

Se suposa que, per fer volar l'estel, deuria pujar a dalt de tot de les claraboies, perquè li deurien molestar els filferros que hi havia al terrat per estendre la roba dels veïns, i relliscà amb l'estel, caient pel celobert fins a baix de tot. Va ser una caiguda forta i fatal. En aquells moments, entrava a la casa la seva germana, que arribava de buscar aigua fresca amb el càntir, i es trobà amb el drama de l'accident del seu germà, que ja no li van deixar veure.

Va quedar tot rebotat del gran cop, i no durà ni un minut.

La mare es tornà boja, donant-se cops de cap amb desesper, es culpava d'haver-li donat permís per pujar a dalt, i mai no tornà a ser com abans.

No el van deixar veure ni als amics ni a ningú. Quedà desfet.

El dia de l'enterrament, allà al barri, fou de gran dol.

La mare i la germana, acompanyades, veieren passar l'enterrament des del balcó, i fou un drama.

La nostra sorpresa fou que, al darrere del cotxe, el seguien tota una esquadrilla ben uniformada de nois de la seva edat i de la Falange, acompanyant-lo amb gran pompa. I ens deixà a tots ben parats, perquè ningú no sabia que en formés part.

La seva mare va quedar, per sempre més, molt descentrada; i se sentia culpable de tot: d'haver-li comprat i consentit que pugés a dalt.

A nosaltres també ens afectà la pèrdua tan desgraciada d'aquell amic, i també la sorpresa de saber que era de la Falange i ningú no ho sabia... Des de quan?

4

Després, amb el temps, vam anar al camp del Barça, llavors el de Les Corts, quan es va anar normalitzant més tot. Allà també ens anàvem coneixent bastant tots, perquè érem abonats, amb seients fixos en una de les graderies del davant, i a l'altre costat de la tribuna. Allà ens desfogàvem, però amb mesura, perquè sabíem que entre el públic hi posaven policies de paisà, que

vigilaven i escoltaven. Per això, allà, sempre amb el mateixos, ens sentíem més segurs.

Als cinemes, durant la projecció, paraven la imatge, sortia la cara d'en Franco i tocaven l'himne, i aleshores t'havies d'aixecar, posant-te ferm i saludar amb la mà enlaire mentre durava. Si no ho feies, t'agafaven i ja sabíem què feien a les comissaries "*por ser un rojo separatista*"...

5

Més endavant, amb tot més calmat, vam tornar a anar a la platja de Castelldefels, però tot s'havia tornat molt carca. Ja no anàvem a aquells bosquets d'abans, però portàvem, com la majoria de la gent, la tenda de lona, perquè estava completament prohibit despullar-se i vestir-se a la vista de tots a la platja, sota la sanció de bones multes. També per estar a la platja s'havia d'estar tapat amb barnús, sobre el vestit de bany. Ho vigilaven els carrabiners que, tot passejant arran de la platja, venien des del Garraf amunt i avall. Però sempre hi havia algú que avisava quan els veien venir. En aquell temps, era indecorós estar a la platja destapat i, si t'atrapaven, et multaven.

6

Tampoc no vam poder tornar mai més a les nostres escoles de la Plaça d'Espanya. Allà van posar policies i militars i van quedar com uns quarters.

7

Tampoc no es podia aprendre res en català. Estava completament prohibit, i s'havia de començar a estudiar tot des del principi, de nou, i en castellà, i no valia res el que haguéssim après prèviament.

El nostre pare no va voler de cap manera que estudiéssim en aquestes condicions, i va aconseguir trobar una de les mestres dels nostre col·legis, es posà d'acord amb ella i, com que tenia un fill de la nostra edat, nosaltres anàvem a casa seva, com si anéssim a jugar a casa de l'amic i, allà, d'amagat, al menjador, ens feia les classes. D'aquesta manera vam poder continuar el mateix ensenyament en català, i estudiant tot el que ella ens va poder ensenyar d'aritmètica, geografia, geometria, gramàtica... Quan acabàvem la classe sortíem junts a passejar per la Gran Via, com a cosa normal, entre amics. D'aquesta manera, vam continuar els estudis de les mateixes escoles, fins que ja no va poder ensenyar-nos més. Però la veritat és que estic satisfeta de no haver claudicat com aquell règim volia, continuant en el nostre idioma

perseguit. L'únic inconvenient és que no tinguérem cap titulació d'estudis, tal com el nou règim volia. Però vam poder saltar la forta repressió que hi hagué contra la nostra llengua, continuant l'ensenyament igual, però d'amagat.

La professora que ens feia les classes, per ser catalana i de les escoles de la Generalitat, havia estat víctima de represàlies, i s'havia de guanyar la vida com podia. Així, a casa feia punys de bastons i paraigües, amb una màquina especial que tenia a casa. Uns parents seus, que tenien una botiga, li donaren aquesta feina, a la qual dedicava moltes hores al dia.

8

Posteriorment, jo vaig anar a fer d'aprenenta de perruquera. Va ser una decisió de casualitat. Una amiga feia de perruquera com a dependenta, i el seu pare li muntà un saló a casa seva, per independitzar-se. Aleshores em va dir a mi si volia anar a ajudar-la com a aprenenta, i ho vaig acceptar. No cobrava cap sou; aprenia l'ofici de franc i el més important era que tenia moltes propines. Així en vaig aprendre i, al final, ja feia de tot, fins i tot la manicura. Tot i que no tenia un sou, em va servir de molt.

Els matins dels diumenges i dels dies de festa tenia una colla de clientes fixes a qui anava a pentinar i a arreglar a casa seva, i em treia una setmanada, que em servia per anar a dinar amb els meus germans, ja que els diumenges estàvem sols. Al nostre carrer hi havia una pensió, la mestressa de la qual era la senyora Enriqueta, que ens estimava molt. Era ja gran, i ens veia sols i sense mare, i en aquells temps! A les festes ens preparava, a bon preu, un bon dinar, i així, aquell dia, podíem quedar satisfets, sense passar gana.

A casa de l'amiga perruquera tenien un gran pati, amb dos arbres de caquis que, quan venia el seu temps, en feien tants, que cada tarda ens en donaven per berenar. Ells no se'ls haurien pogut acabar, i a nosaltres ens anaven molt bé. Mentre durava la temporada, amb aquella fruita, fèiem un bon berenar, que alimentava molt.

També la nostra tia de Sant Sadurní sabia que nosaltres ho passàvem molt malament, i va arribar a un acord amb una granja del carrer de Consell de Cent, segons el qual els diumenges a la tarda nosaltres hi anàvem a berenar, demanàvem el que volíem, i ella després hi anava i ho pagava.

A part de la situació del país, el nostre pare s'havia casat amb una dona de Sòria, que coneixia feia temps, abans de la guerra, quan viatjava per Espanya. Vingué a viure a casa, amb la seva mare. Eren tan diferents de la nostra mentalitat, que era difícil congeniar. La nostra àvia va haver de marxar de casa, i instal·lar-se a casa de la nostra tia, que li semblava molt malament tot el que

passava. Nosaltres, els joves, vam quedar a mercè d'aquelles dones que, quan no hi havia el pare a casa, ens deien: "Esos perros catalanes"! Quina joventut vam passar!

Els diumenges i festius ens feien estar tot el dia fora de casa, fins a les 9 de la nit; i és que aquells dies venia a casa un amic d'ella, cap de policia, que es deia Montorio, i s'estava al pis tot el dia. Nosaltres no vam gosar mai dir-li al nostre pare quan tornava de viatge, perquè com que estava fixat per separatista i "rojo", no sabíem com reaccionaria, i mai no ho vam dir.

Ella era dentista, i va voler tenir un pis al seu gust, per practicar l'ofici; i agafà un pis de categoria a la Rambla de Catalunya, cantonada València. Era un principal, amb tribuna, on posà el consultori. Allà vam anar a viure i, a partir d'aleshores, érem a casa seva...

Vam passar uns anys molt dolents, que són per explicar com a vivències particulars, increïbles, que semblarien de ficció, però que les vam passar, i ben reals; i no eren només pel clima en què es vivia, sinó pel que suposaven aquelles dones.

A casa d'uns amics de la infància d'aquell carrer d'Entença on passàrem la guerra, un dia, em vaig desmaiar, i llavors es descobrí el que estàvem passant i els que ens feien aquelles dones. Aleshores li van dir al nostre pare que, assabentat, després d'una forta discussió amb ella, se'n separà, marxant a viure a una botiga i magatzem del carrer València, cantonada amb Aribau, que el pare tenia, amb el despatx de les representacions que portava.

Allò es va arreglar com a habitatge i, lluny d'aquelles dones, vivíem tranquils. Aleshores teníem el costum d'anar cada setmana, al vespre, al cine Oriente, perquè ens donaven vals d'entrades, ja que els teníem un programa d'anunci setmanal als vidres de la porta del carrer. Una nit, en tornar, el dia de Sant Medir, sonà el telèfon i van dir-li al pare que un tramvia havia mort la seva dona. En baixar, malament, l'enganxà el remolc.

Com que sabíem que ells es veien per separat i patíem només de pensar que haguéssim de tornar a casa seva, aquella notícia fou per a nosaltres una vertadera alliberació! S'havia acabat!

Mai no vam entendre com el pare, tan català i amant del nostre país, es casà amb aquella dona, tan diferent de nosaltres, de mentalitat i costums rancis; costums foscos i provincians, i tan anticatalans.

Després vaig continuar anant a la perruqueria de la meva amiga, la Mari. Totes les amigues de la infància, en tancar els col·legis de la Generalitat, ens vam disseminar, no trobant-nos fins després de 40 anys, i gràcies a una d'elles, que tornà uns dies de l'Argentina i, en no trobar ningú d'aquell temps, va posar un anunci a La Vanguardia, demanant contactar amb els alumnes d'aquells anys d'abans de la guerra i dient que, si ho llegien, que es possessin en contacte amb ella, a través d'un número de telèfon.

Fou una gran idea, que va fer molt d'efecte! Assabentats pels diaris, ens vam retrobar força alumnes, entre nois i noies, la majoria dels quals passàvem dels 50 anys! Ens delia retrobar-nos de nou!

La Generalitat, assabentada del fet, ens deixà un dels Palaus del carrer de Montcada, per retrobar-nos tots els supervivents.

Hi havia periodistes i, en entrar, ens preguntaven el nom i aleshores, com un distintiu, ens el posaven a la solapa i, tal com anàvem entrant, ens retrobàvem, i era tan emocionant reconèixer-nos després de 40 anys, que ens abraçàvem amb exclamacions, mentre ens queien llàgrimes d'emoció, pel fet de retrobar-nos després de tantes vicissituds i vivències de la guerra, que ens havia separat i tant ens havia afectat. Però en faltaven moltíssims.

També ens vam retrobar amb una de les professores, ja molt gran, i des d'aleshores, cada any, vam anar celebrant una trobada, en diades especials. Fèiem un dinar o un sopar junts, mentre recordàvem les enyorades escoles... I recitàvem poemes, llegíem vivències, fragments d'obres i escrits nostres... Fins que, a causa de l'edat i de les malalties diverses, vam anar abandonant el món, i es van acabar les trobades. De totes maneres, encara ens comuniquem alguns dels que quedem.

10

El nostre pare, de jove, era cantant de l'Orfeó Català, on en aquell temps cantava com a tenor el que fou el gran Emili Vendrell, molt famós amb el pas del temps. Aquesta afició al cant féu que, després de la guerra i un cop més normalitzat el país i més estabilitzats tots i traslladats a viure a Gràcia, per haver-se tornat a casar, es féu de l'Orfeó Gracienc, i també jo, que hi vaig actuar fins que m'arribà la jubilació. Van ser 45 anys d'actuacions, i em van donar la placa d'antiguitat el mes de juliol de l'any 1988, tot i que vaig continuar fins a jubilar-me del tot, essent ja casada i vídua. Aleshores vaig canviar de residència, i vaig anar a viure al barri del Congrés. D'aquesta manera, podia viure al pis del costat on vivia el meu germà Josep Maria, que era casat i amb dos fills. Però a partir d'aleshores, per la gran distància que hi ha d'un barri a

l'altre, vaig haver de deixar d'actuar a l'Orfeó, ja que els assaigs es feien de nit, després de les 9, i la tornada a casa es dificultava, ja que quedava massa lluny i era massa tard, ja que era molt de nit.

El pare també hi actuà, fins que va perdre la vista totalment, per desprendiments de retina, que en aquells temps era molt difícil de curar. Va morir al cap d'any, i jo encara hi vaig continuar cantant fins a la jubilació total.

Després de la guerra, a l'Orfeó, es van passar moments molt importants en la postguerra, però són per anotar en altres episodis.

11

Passat un temps vaig tenir l'ocasió d'entrar a treballar als laboratoris fotogràfics Fotofilm, de tiratge, revelat i muntatge de pel·lícules, i fou una gran solució. Era un treball important i ben pagat. Va ser després d'un aprenentatge com a positivadora de pel·lícules. Les hores de treball mai no eren fixes; sabies l'hora que entraves, però mai quan plegaries. Però llavors eren hores extremes i ben pagades, i ningú amb treballs normals ho guanyava. També teníem els Estudis Orfea, molt coneguts, on es rodaven moltes pel·lícules, i estaven a Montjuïc.

Per això, coneixíem directors de cinematografia com l'Issassi, l'Iquino i artistes com la Sara Montiel, i moltes famoses d'aquell temps... Allà en tiràrem una com *El último culpable*, que ja fou en color i de moltíssim èxit.

Durant aquells anys que hi vaig treballar, els Estudis Orfea de Montjuïc es van cremar tots i no es van tornar a reconstruir.

En aquell temps les pel·lícules eren en blanc i negre, encara que a Amèrica tot el cinema era en color. Però aquí no ens arribava aquell material, perquè ens feien el boicot al règim.

No volent ser menys, aquí inventàrem un sistema que en deien Cinefotocolor. Tenyien la pel·lícula verge amb groc, i la positivàvem amb dos negatius; l'un era pel blau, i l'altre pel vermell i, un cop revelada definitivament, quedava acolorida! Tot un programa que és difícil d'explicar als no entesos, però que ens feia patir molt, i sobretot per la vista.

Encara guardo un document per la policia perquè, quan plegàvem a les tantes de la nit o de la matinada, si et paraven per saber què feies a aquelles hores al carrer, era un justificant de l'empresa, explicant que era per motius de feina.

Vaig treballar-hi fins que em vaig casar. Aleshores vaig haver de plegar. Ni que hagués volgut continuar, no hagués pogut fer-ho, ja que en aquell temps era obligat quedar-se a casa!

Mentre treballava a la cinematografia, quan tenia alguna hora per aprofitar, anava a l'Orfeó, i tinc una anècdota que jo vaig protagonitzar.

La primera pel·lícula que es deixà fer en català es deia *El Judes*, perquè la van considerar folklòrica i religiosa.

A Esparreguera els van deixar fer l'obra *El Judes* i *La Passió*, per Setmana Santa, en català, ja que van considerar que era un acte religiós important.

La pel·lícula *El Judes* eren tots els quadres escènics d'aquella Passió, i tots amb fons musical, que anava entrelaçat amb la parla. L'Orfeó Gracienc féu tot aquell fons de cant i música; eren fragments del Messies, de Haendel, i de *La Passió* segons Sant Joan, de Bach, i d'altres famoses de fragments litúrgics.

Tot es gravà a les nits, al Palau de la Música, i aquí tenia jo un conflicte per assistir-hi, ja que en aquell temps, al laboratori, entràvem a treballar a les 7 de la tarda, perquè de dia hi havia restriccions elèctriques; fèiem l'horari de nit. I com que les gravacions per a la pel·lícula l'Orfeó les començava a les 9 de la nit al Palau, m'era impossible assistir-hi. Jo era soprano primera i el mestre Simó volia que hi participés. Aleshores, féu una carta al director i amo del laboratori, el senyor Daniel, demanant-li que pogués sortir a fer les gravacions a les nits, amb la condició que, quan pleguéssim, tornaria a acabar la feina. M'ho van concedir i a les 8 del vespre, parava la màquina, sopava al vestidor i acomiadada jovialment pels companys, marxava cap al Palau a gravar. Les gravacions van durar diverses nits i no es parava fins que el mestre que ho dirigia, que era en Ros Marbà, donava per bona la gravació d'aquell dia.

12

Un hivern molt fred, juntament amb tot Barcelona, també els de Fotofilm vam prendre part en la cèlebre i primera vaga que s'organitzà contra la pujada de preu dels tramvies, i que passà a la història, per ser la primera revolta contra la dictadura.

Les consignes es donaven de boca en boca, i tothom les secundà i sense saber, de fet, qui ho començà. Ens va tocar caminar molt durant tots aquells dies, però ho vam fer amb molt de gust i amb fe. Ens rèiem dels dos policies que anaven a cada cotxe per protegir els dos conductors, i del fred que

passaven, doncs no tenien ni un vidre, perquè tots els havien trencat a pedrades.

Quan ens empaitaven, el cotxe quedava sol i, per l'altra banda, se'ls treia el "trole", i aleshores tenien la feina de posar-lo al cable, o si no, no corria, ja que no tenia el corrent elèctric.

La vaga per la pujada del preu del bitllet va durar molts dies, fins que finalment es rendiren, per les fortes pèrdues que van tenir, les destrosses i la falta de guanys. El governador d'aleshores es deia Alegria, però l'alegria se li acabà i va claudicar, i nosaltres, tot Barcelona, ens vam sentir per primer cop victoriosos! Els ciutadans havíem guanyat!

13

També vull dir que les poques vegades que vingué en Franco a Fotofilm, ens van passar piquets que ens feien plegar a tots, per anar a rebre'l. Però molts, fent veure que anàvem per un altre carrer, marxàvem del grup i ens n'escapolíem abans d'arribar-hi.

Era molt perillós anar per allà, ja que a tots els terrats, i també als balcons, d'allà on passava hi havia "els grisos" amb metralletes, i no feien gens de gràcia. No se sabia mai què podia arribar a passar.

14

El nostre pare es tornà a casar i a mi m'anava molt bé ser fora de casa, com més hores millor. Procurava anar a l'Orfeó, sacrificant moltes hores de son, però era jove i tot es resisteix.

Com he trobat a faltar, i sempre, la mare! En arribar les vacances, sortia amb l'Orfeó a fer concerts per Europa.

El mestre Colomer, el director de l'Orfeó Laudate, em va demanar, després de conèixer-nos, reforçar la corda de sopranos, perquè havien d'anar a l'Alguer... Amb permís, vaig anar-hi amb ells, però vaig actuar molt poc, perquè una mala caiguda, en passar un carrer d'allà, em trencà la ma dreta i em van haver d'enguixar mig braç... I es van acabar els concerts per a mi. Sols feia d'espectadora obligada! Sols de turista!

En fi, que treballava molt i també, quan podia, amb el cant, m'alegrava la vida, em distreia i llavors era feliç, mentre era fora de casa!

Aleshores al Gracienc ja ens deixaven cantar en català, però revisant-ho la censura.

Una vegada, ens el van clausurar durant tres mesos per haver cantat "Les Ginesteres", al final de la qual diu: "M'ha parlat de la nostra llibertat". Això era massa fort per a ells. Quan ens van tornar a deixar cantar-la, al final s'havia de dir: "M'ha parlat de la nostra voluntat". Però el cert era que, entre un centenar, els uns deien "voluntat" i els altres "llibertat" i, tot barrejat, no s'entenia què dèiem. Ho fèiem expressament!

15

A Barcelona, un any, per la vigília de Sant Joan, a la tarda, passà una gran desgràcia, en la qual van morir 14 persones; una d'elles i dos dels seus fills era una companya nostra del laboratori Fotofilm. S'havia casat amb un dels directius de l'empresa, i es deia Blanca. Va anar amb dos dels seus fills jovenets al carrer Vallespir de la plaça del Centre, de Sants, a comprar-los petards i pirotècnia per a la revetlla. Quan eren dins del local, s'incendià (no se'n van saber les causes) i, amb les explosions, van quedar tancats a dins! La porta va caure i quan els van trobar els bombers, tots els de dins eren morts, cremats i asfixiats. Sols quedà viu l'amo del local, que era al carrer, organitzant la cua de fora. Era un senyor ja gran, que quedà sol, ja que tota la seva família morí també dins la botiga i, a més, anà a la presó per responsabilitats, però al cap d'un any morí de pena.

Aquell dia de Sant Joan fou un dia de gran dol per a tota la ciutat i, des d'aleshores, ja no van deixar vendre més aquests materials a cap botiga ni a cases tancades, particulars.

L'Ajuntament va fer un gran enterrament per a les 14 persones mortes, entre ells infants, amb urbans de gran gala i esqueles amb tots els noms. La llista començava amb la nostra companya i els seus dos fills.

Sempre els recordo i els recordaré, sobretot quan és la vigília de Sant Joan i sento coets i fan el castell de focs.

16

Quan ja poguérem i ens deixaren ballar sardanes, ens vam fer de l'Agrupació Sardanista de Barcelona. Tenia el local a la plaça de Sant Jaume i, a part de fer ballades els matins dels diumenges, també fèiem excursions, totes de caire cultural, i també érem amics dels del Club d'Escacs de Barcelona, que estava

al costat de la Via Laietana i molt a prop de la comissaria de Policia, tan temuda, que era el quarter general dels “grisos”.

A les diades del Carnaval estaven prohibides les disfresses, però allà, d'amagat, fèiem balls d'incògnit, fins que una nit van enganxar-ne un que venia disfressat, però portava l'abric a sobre pel carrer, perquè en entrar ens el trèiem i ja dúiem la disfressa posada. Aleshores es descobrí i s'acabaren els balls i aquell a qui caçaren pel carrer es passà tota la nit a la comissaria, sols per portar un vestit posat pel carrer, de disfressa.

Aquesta era la nostra joventut en aquells temps. Sempre pendants de la policia i de totes les prohibicions i permisos, per poder fer una vida normal, sense aconseguir-ho.

17

Després, quan ja treballava al laboratori, allà, per defensar la nostra parla, en els vestidors on ens canviàvem de roba, per posar-nos les bates blanques, com en una clínica, els ensenyava, a les que no eren d'aquí, a ballar sardanes i a parlar en català. Amb algunes d'aquella època encara ens parlem i parlen el català perfectament, i això que el van aprendre en aquella època de total prohibició.

També diré que les que feien de repassadores eren les encarregades de tallar seqüències senceres dels negatius, manats per la censura, i quan hi havia escenes de petons, tallaven alguns d'aquells fotogrames trets i ens els donaven d'amagat a les més amigues i ens divertíem molt, mirant aquells fotogrames prohibits.

Després ja van deixar entrar pel·lícules americanes en tecnicolor, i la que en aquells temps tingué gran èxit fou *Noche y día*.

Abans, quan encara treballàvem de nit i al carrer València, el material encara era de cel·luloide i molt perillós. I una nit, en la secció d'armaris on s'assecaven els rotllos, un d'ells s'incendià. Pel material d'aleshores, era com si treballéssim en un polvorí, i tot podia saltar encès en un moment. Per sort, no va arribar a tocar les piles de caps plenes, que no estaven gaire lluny, i ho pogueren apagar a temps, molt ràpidament. Però vam quedar plens de fum negre espès i amb la fortor especial del cel·luloide. Un cop passats el perill i l'ensurt, ens van portar conyac, per reanimar-nos, i ens van dir que si algú es trobava malament, que anés cap a casa, però amb la condició que no es digués res del que havia passat. Els veïns de sobre feia temps que intentaven treure el laboratori, ja que era perillós, i només hagués faltat que haguessin sabut què havia passat. Ningú no en va saber res!

L'anècdota del cas fou que aquell rotllo que es cremà era un documental de so, dels bombers!

18

A través de la ràdio, on jo cantava de tant en tant, vaig conèixer un còmic, que era amic del nostre pare, perquè també havia estat pres a Montjuïc, al Palau de les Missions. Llavors a Ràdio Barcelona, els diumenges, feien un programa matinal que s'anomenava "La comarca nos visita", i ell hi feia un dels números. Es feia dir "En Pep de Cal Gros", i sortia molt caracteritzat, de pagès, amb barretina, faixa vermella, calces de vellut i fent d'ignorant; deia acudits molt satiritzats; feia de babau i ignorant, i feia riure molt, però d'una manera dissimulada i fent-se passar per ignorant, deia moltes veritats i coses amagades que, els que sabíem com anava tot, en caçàvem el significat i de què anava la cosa.

Tenien molt d'èxit aquells programes matinals del diumenge. Ell portava sempre un porró gran, molt bonic i ben decorat, que regalava cada dia al públic que assistia al seu espai.

A mi m'hi feia anar a actuar, amb altres cantants; normalment actuàvem dos; em presentava com a soprano que era, i els cantava àries i cançons que jo escollia, generalment italianes; i amb alguna de castellana de qualitat, perquè així m'assegurava de tornar-hi. Això durà força temps, i el programa es féu famós.

A través d'ell i del programa vaig conèixer una associació clandestina d'ex combatents catalans d'Alcàrria; es van fer sortides camuflades a França, a la zona del Rosselló i Llenguadoc; vam visitar el camp d'Argelès i vam anar a l'ajuntament d'aquelles zones, on eren molt ben rebuts, amb entrevistes amb els alcaldes i tots els plens dels ajuntaments. Allà ens desfogàvem amb discursos i parlaments contra el règim que imperava al nostre país, tant ells com nosaltres.

Ni la meva família ni ningú des d'aquí no en sabien res. Creien que era a Barcelona, com sempre, i mai no ho vaig dir ni als meus germans, fins que molt més tard ja no tenia cap perill.

Isabel Ordi i Dalmau

Barcelona, 18 de juliol de 2006